

301

ŚWIETLICA

Kara pozbawienia wolności i jej (dys)funkcjonalność Krytyka polskiej polityki karnej i resocjalizacyjnej w świecie akademickim

ANDRZEJ KACPRZAK
UNIWERSYTET ŁÓDZKI

Abstrakt

Kara pozbawienia wolności i związany z nią proces resocjalizacji, któremu poddawani są skazani jest od dawna przedmiotem zainteresowania akademickiego. Problematyka penalizacji zachowań przestępczych, więziennictwa oraz realizacji celów i zadań systemu resocjalizacyjnego jest poruszana nie tylko przez prawników i kryminologów, ale również ekonomistów, psychologów, pedagogów, socjologów czy nawet przedstawicieli nauk medycznych. Każda z wymienionych dziedzin wskazuje zarówno na pozytywne, jak i negatywne efekty kary pozbawienia wolności. Odmiennosc prezentowanych stanowisk jest przy tym niezwykle szeroka. Wśród zwolenników jej stosowania pojawiają się stanowiska traktujące ją jako jedyny skuteczny sposób resocjalizacji przestępców, podczas gdy jej krytycy zwracają uwagę, że przystosowanie do życia w społeczeństwie nie jest możliwe do realizacji w warunkach izolacji penitencjarnej. Polska już od ponad dekady należy do ścisłej czołówki krajów Wspólnoty Europejskiej o najwyższych wskaźnikach penalizacji sprawców przestępstw. Stąd też problematyka więziennictwa i funkcjonowania systemu resocjalizacyjnego jest ważna i budzi żywe zainteresowanie świata akademickiego. Celem artykułu jest wskazanie najważniejszych punktów sporu o karę pozbawienia wolności w specyficznym kontekście polskiej polityki penalnej oraz praktyki resocjalizacyjnej.

Słowa kluczowe:

polityka karna, resocjalizacja, system resocjalizacyjny, wykluczenie społeczne, reintegracja społeczna.

Wprowadzenie

Problematyka przestępczości i skutecznych sposobów przeciwdziałania jej występowaniu należy do najstarszych poruszanych kwestii społecznych. Choć analizy naukowe przestępczości, oparte na badaniach empirycznych, pojawiły się dopiero w II połowie XIX wieku, pierwsze próby systematyzacji wiedzy na temat tego zjawiska były obecne już w starożytności. Mimo że problem ten, będący od wielu lat przedmiotem zainteresowania interdyscyplinarnego, jest obecnie rozpoznany lepiej niż kiedykolwiek wcześniej, współcześnie nadal nie jest jasne w jaki sposób skutecznie zapobiegać jego powstawaniu i niwelować jego negatywne konsekwencje społeczne.

Do najważniejszych form działań podejmowanych przez współczesne państwa na rzecz redukcji skali przestępczości zalicza się prawodawstwo, działalność organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości oraz systemów resocjalizacji i reintegracji społecznej przestępców. Funkcjonowanie tych systemów jest przy tym zmienne zarówno w czasie, jak i przestrzeni. Społeczeństwa różnią się pod względem środków przeznaczanych na walkę z przestępczością, liczby funkcjonariuszy organów powołanych do walki z przestępczością, możliwościami wykrywania sprawców poszczególnych kategorii przestępstw. W zależności od miejsca i czasu różnym kategoriom przestępstw poświęca się mniej lub więcej uwagi (np. w zależności od nastawienia społeczeństwa do poszczególnych typów przestępstw, ich medialności czy możliwości wykorzystania w grze politycznej [zob. Jewkes, 2010]), angażując analogicznie małe lub duże zasoby w celu ich zwalczania¹. Działalność państwa

z zakresu profilaktyki przestępczości zależy również od tego, czym jest dla danego społeczeństwa „przestępstwo”, jak jest definiowane i jaki jest aktualny status prawnokarny danego zachowania dewiacyjnego (Filipczak, 1997, za: Hołyst, 2013)². Wreszcie, formy przeciwdziałania przestępczości w danym społeczeństwie stanowią pochodną specyfiki uwarunkowań kulturowych. Są więc związane z tzw. kulturą penalną, czyli skłonnością i gotowością społeczeństwa do karania sprawców przestępstw w mniej lub bardziej zdecydowany sposób, wynikającym z niej dostępnym repertuarem dostępnych sankcji oraz funkcjami, jakie owe kary powinny pełnić³.

Przestępczość i profilaktyka przestępczości, do której zalicza się polityka karna, są zatem

---

występowania jest najprawdopodobniej bardzo odległa od rzeczywistych rozmiarów), nie są też na razie uznawane za tak poważne, jak bardziej „tradycyjne” przestępstwa: kradzieże, akty wandalizmu czy niektóre tzw. zagrożenia społeczne, do których zalicza się np. żebractwo czy włóczęgostwo (zob. Hołyst, 2013).

- 2 Przykładowo, cudzołóstwo w Polsce – poza ewentualnym potępieniem moralnym – nie jest w żaden sposób karane, podczas gdy w krajach takich, jak Arabia Saudyjska czy Iran kobietom, które się go dopuszczają grozi kara śmierci.
- 3 Socjologowie utożsamiani z nurtem tzw. *labellingu* dowodzą ponadto, że podejmowane przez społeczność, organy ścigania i wymiar sprawiedliwości działania mające na celu przeciwdziałanie zachowaniom przestępczym są również silnie uzależnione od tego, kto go dokonuje i tego, kto je ściga lub ocenia. Tym samym podnosi się kwestię stygmatyzacji pewnych kategorii społecznych jako „szczególnie groźnych” dla bezpieczeństwa publicznego i porządku społecznego, której towarzyszy mniej lub bardziej świadome odwracanie uwagi od innych grup przestępców. Przykładowo – ludność czarna i latynoamerykańska w Stanach Zjednoczonych stanowi zdecydowaną większość populacji więziennej, co niekoniecznie świadczy o „szczególnych” skłonnościach przestępczych tych grup. Przeczą temu m.in. wyniki badań nt. przestępczości nierejestrowanej (np. Cohen, Short, 1967; Kitsuse, Ciquorel, 1963). Może natomiast oznaczać, że grupy mniejszościowe są traktowane selektywnie przez zdominowane przez „białych” policję i sądownictwo (zob. Wacquant, 2009).

społecznymi konstruktami, zależącymi od społecznych definicji, interpretacji zachowań obserwowanych przez społeczne audytorium oraz ich klasyfikacji jako „normalnych”, „dewiacyjnych” lub „przestępczych”.

Kierunki i modele polityki karnej w krajach Unii Europejskiej

Kształt polityki karnej państwa może dużo mówić na temat punitowności⁴ danego społeczeństwa (Roth, 2006, za: Hołyst, 2007b, s. 453). Literatura przedmiotu wyróżnia dwa główne kierunki tworzące swoiste kontinuum polityki karnej: punitywny i liberalny. Pierwszy paradygmat opiera się na założeniu, zgodnie z którym restrykcyjna polityka karna ma za zadanie przeciwdziałać przestępczości zarówno poprzez izolację przestępców od reszty społeczeństwa, jak i na zasadzie „odstraszenia” potencjalnych sprawców. Opiera się na szerokim stosowaniu surowych kar, zwłaszcza izolacyjnej kary pozbawienia wolności. Stąd też rygorystyczne systemy karne mają tendencję do generowania znacznych kosztów ekonomicznych, związanych z funkcjonowaniem organów bezpieczeństwa, wymiaru sprawiedliwości oraz systemu penitencjarnego (Jaroch, 2012, s. 51). Jak wskazują jego krytycy (związani z paradygmatem liberalnym), kierunek punitywny jest nie tylko bardzo kosztowny, ale też mało skuteczny w zwalczaniu przestępczości, o czym świadczą mogą nie tylko wysokie wskaźniki przestępczości rejestrowanej w państwach o rygorystycznej polityce karnej,

ale też wysokie wskaźniki recydywizmu, czyli powrotności do przestępstwa po odbyciu kary pozbawienia wolności (tamże; zob. też: Szymanowski, 2012).

Badania prowadzone m.in. w Norwegii, Holandii, Danii i Finlandii dowodzą, że zdecydowanie lepsze efekty w przeciwdziałaniu przestępczości powrotnej przynosi realizacja kar nieizolacyjnych (zob. Płatek, 2007, ss. 323–324). Wobec założenia, że surowość prawa karnego i rygoryzm stosowanych środków dyscyplinarnych nie prowadzi do zmniejszenia skali przestępczości, w systemach liberalnych kary izolacyjne są uznawane za *ultima ratio* (por. Filar, 2014, s. 52). Tym samym większy nacisk kładzie się na stosowanie kar łagodniejszych, zmniejszających koszty utrzymywania więziennictwa i ograniczających negatywne konsekwencje (psychiczne, społeczne, ekonomiczne) izolacji dla samych skazanych.

Funkcjonujące we współczesnych państwach modele polityki karnej są różnicowane ze względu na nasilenie cech liberalnych lub punitywnych. O obranym przez władzę publiczną kierunku świadczą planowane i realizowane rozwiązania w obszarze profilaktyki przestępczości, w tym zwłaszcza kryminalizacji (i jej stopnia) lub dekryminalizacji różnych kategorii przestępstw. W krajach Unii Europejskiej funkcjonują trzy modele polityki karnej, których krótkie omówienie jest istotne, by określić miejsce Polski w tym zestawieniu.

Model łagodny, obecny w takich krajach, jak Niemcy, Holandia czy kraje skandynawskie, charakteryzuje się dominacją kar wolnościowych (np. kara grzywny, prace społeczne) i środków probacyjnych. Izolacyjna kara pozbawienia wolności jest w nich stosowana możliwie rzadko, głównie zaś wtedy, gdy istnieją ku temu uzasadnione przesłanki, takie jak ryzyko ucieczki osoby karanej od odpowiedzialności lub stwarzanie zagrożenia dla społeczeństwa. Generalnie natomiast kary represyjne są w ramach tego modelu uznawane

1 W Polsce należą do nich obecnie np. przestępstwa gospodarcze (*white collar crime*), w miejscu pracy (*mobbing*) czy tzw. *stalking*. Są to zjawiska relatywnie nowe, niejednoznacznie zdefiniowane i niekiedy niezbyt dobrze rozpoznane (rejestrowana skala ich

4 Jerzy Jasiński definiuje punitowność jako *rezultat tendencji do szerokiego posługiwania się instrumentami przewidzianymi w normach prawa karnego do ograniczania zasięgu zjawisk ocenianych jako społecznie niepożądane oraz do uciekania się przy zwalczaniu przestępczości do środków: bardziej surowych, o większym ładunku dolegliwości, szerzej ingerujących w swobody obywateli* (Jasiński, 1973, s. 23, za: Klaus et al., 2013, s. 295).

za szkodliwe dla więźniów, tj. prowadzące do marginalizacji społecznej i niehumanitarne (por. Smith, Ugelvik, 2017). W krajach tych nacisk kładzie się raczej na reintegrację społeczną przestępców niż ich resocjalizację, zgodnie z założeniem, że lepsze efekty zarówno dla nich samych, jak i dla społeczeństwa można uzyskać udzielając im wsparcia, a nie pozbawiając ich dostępu do społeczno-ekonomicznych zasobów, co może prowadzić do ich społecznej degradacji⁵. Zamiast rozbudowy

5 Istotą resocjalizacji jest wywołanie „pozytywnych” zmian w osobowości skazanych, tj. zaprojektowanie postaw i zachowań w taki sposób, by po zakończeniu odbywania kary nie wracali do aktywności przestępczej i potrafili funkcjonować w społeczeństwie, w zgodzie z ogólnie przyjętymi normami (zob. Machel, 2006). Wyróżnia się w nim dwa etapy: pierwszy polega na „niszczeniu” przez personel więzienny identyfikacji jednostki z dewiacyjnymi normami i wartościami oraz jej poczucia niezależności („szok mordercyfikacji”), drugi zaś na budowie w jej miejsce nowej, konformistycznie zorientowanej tożsamości i osobowości (Goffman, 2011). Polski system resocjalizacyjny opiera się na założeniu, że wskazane zadania i cele mogą i powinny być osiągnięte poprzez celowe manipulowanie środowiskiem społecznym przy zastosowaniu systemu nagród (np. możliwość otrzymania dodatkowej paczki od rodziny czy uzyskania przepustki) i kar (np. czasowe odebranie prawa do widzeń, umieszczenie w izolatce). Proces reintegracji społecznej ma natomiast szerszy zakres. Obok braku powrotu do przestępczości jednostka powinna również mieć możliwość płynnego powrotu do funkcjonowania w społeczeństwie. Oba cele działają przy tym komplementarnie – brak aktywności przestępczej wspiera integrację ze społeczeństwem i odwrotnie. Ich realizacji służyć ma zarówno uruchomienie posiadanych przez jednostkę zasobów (np. odnowienie relacji z rodziną), jak i wyposażenie jej w nowe zasoby (np. umiejętność poruszania się na rynku pracy, podnoszenie poziomu wykształcenia, rozwijanie zainteresowań, umiejętności społecznych, pomoc w znalezieniu mieszkania). Należy przy tym podkreślić, że zgodnie z założeniami modelu reintegracyjnego, działania wspierające nie kończą się z momentem zakończenia odbywania kary, lecz rozciągają się również na późniejszy okres, w którym byli skazani doświadczają szczególnych trudności w adaptacji do życia i są szczególnie podatni na

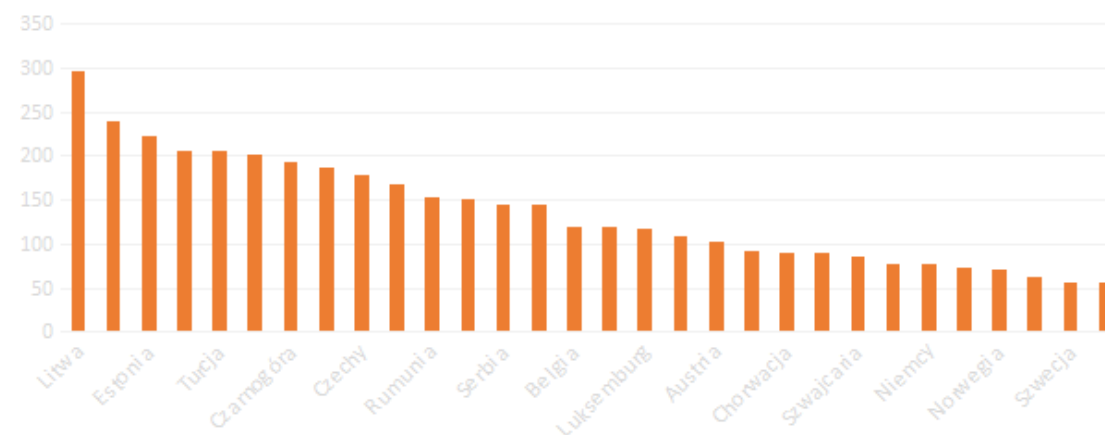
infrastruktury więziennej większość środków przeznaczana jest zatem na tworzenie bazy instytucjonalnej dla resocjalizacji w środowisku otwartym i tworzenia możliwości utrzymania kontaktów skazanych ze społecznością lokalną (zasada normalizacji). Nadto udział skazanych w oddziaływaniach resocjalizacyjnych (np. edukacja, udział w terapii) ma najczęściej charakter dowolny tj. nieprzymusowy, co łączy się też ze znoszeniem innych rozwiązań „opresyjnych”, takich jak cenzura korespondencji, całodobowa kontrola czy stosowanie systemu nagród i kar (zasada liberalizacji) (zob. *Work, education and treatment in Swedish prisons*, 2015, ss. 5–7; Płatek, 2007, ss. 313–314).

Drugi model (umiarkowany) opiera się na idei sprawiedliwego karania, tj. adekwatnego do wagi popełnionego przestępstwa. Model umiarkowany funkcjonuje w myśl zasady indywidualizacji potrzeb resocjalizacyjnych (Jaroch, 2012, s. 52). W krajach realizujących go (np. Francja, Hiszpania, Słowenia, Szwajcaria) środki nieizolacyjne najczęściej przeważają nad izolacyjnymi i są stosowane tam, gdzie waga przestępstwa nie wymaga silnej penalizacji. Wskaźniki liczby skazanych odpowiadają zatem najczęściej skali przestępczości. Stąd też realizujące ten model kraje o niewielkiej skali przestępczości rejestrowanej są jednocześnie krajami o średniej lub stosunkowo niskiej liczbie osadzonych.

Trzeci model (represyjny) zakłada natomiast zdecydowany, ostry kurs polityki karnej, w ramach którego penalizacją są najczęściej objęte nawet drobne przestępstwa, o niewielkiej tzw. szkodliwości społecznej, przy czym owa szkodliwość nie zawsze jest jednoznacznie zdefiniowana i bywa przez sądy interpretowana

powrót do aktywności przestępczej (np. wobec braku dochodów, trudności w znalezieniu pracy, w związku z odrzuceniem przez środowisko czy brakiem miejsca zamieszkania). Mają zatem za zadanie przeciwdziałać ich marginalizacji społecznej.

Wykres 1. Współczynnik prizonizacji w wybranych państwach UE w 2015 roku

Źródło: opracowanie własne na podst. Aebi (et al. 2015)⁷

w sposób różny (zob. Kaczmarek, 2014; Utrat-Milecki, 2013, s. 190). Znakiem rozpoznawczym państw realizujących represyjną politykę karną jest powszechność stosowania kary pozbawienia wolności, zwłaszcza izolacyjnej. Koszty rozbudowy, modernizacji i utrzymania infrastruktury więziennej, wraz z pensjonariuszami wchodzącymi przebywającymi w placówkach resocjalizacyjnych pochłaniają znaczną część środków przewidzianych na walkę z przestępczością. Model ten, najpełniej realizowany (spośród państw demokratycznych) w Stanach Zjednoczonych (Piskulski, 2009, ss. 15–16, za: Jaroch, 2012, s. 52), w krajach Unii Europejskiej występuje rzadziej niż pozostałe. Funkcjonuje obecnie w Wielkiej Brytanii, krajach bałtyckich, Czechach i Polsce.

Polityka karna w Polsce i jej uwarunkowania

W ostatnim dwudziestoleciu liczba osób skazanych na karę pozbawienia wolności w większości krajów z obecnej Wspólnoty UE-28 systematycznie rosła. W 2015 roku w 6 z nich

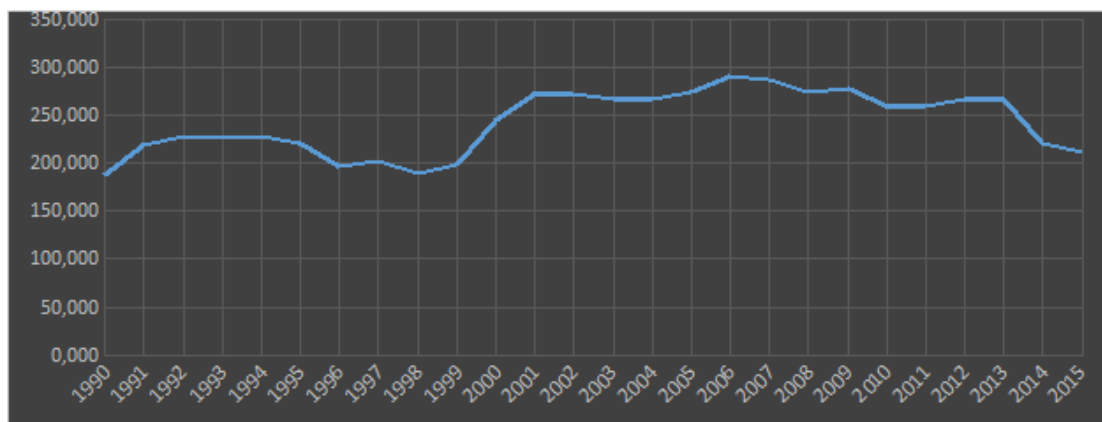
odnotowano wskaźniki prizonizacji⁶ powyżej 200,0 (Aebi et al., 2015). Polska zajmowała w tym zestawieniu 4. miejsce (204,9), będąc jednocześnie drugim państwem (za Wielką Brytanią) o najwyższej liczbie bezwzględnej więźniów.

Miejsce Polski w czołówce państw UE o najliczniejszej populacji więziennej nie jest nowością. Ponieważ jednak częste orzekanie kary pozbawienia wolności jest cechą charakterystyczną dla krajów postkomunistycznych (zob. Klaus et al., 2013, s. 316), wzrost wskaźników prizonizacji w pierwszych latach po transformacji systemowej przypisywano właśnie komunistycznej przeszłości Polski. Jednak od roku 2000 liczebność populacji więziennej w kraju zaczęła wzrastać szybciej niż kiedykolwiek wcześniej, a tendencja wzrostowa utrzymywała się aż do 2007 roku. Dynamika ta była związana przede wszystkim ze zmianami

⁶ Jest to liczba osadzonych w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców.

⁷ Dostęp do danych pod adresem: <http://wp.unil.ch/space/2016/04/main-figures-on-1st-january-2016/> (w dniu 12 stycznia 2017).

Wykres 2. Współczynnik przizonizacji w Polsce w latach 1990–2015

Źródło: opracowanie własne na podst. danych Głównego Urzędu Statystycznego i Centralnego Zarządu Służby Więziennej (2016).

w kodeksie karnym z lat 1999–2001 (m.in. przesunięciem prowadzenia pojazdów pod wpływem alkoholu z katalogu wykroczeń do katalogu przestępstw, penalizacja posiadania nieznacznych ilości miękkich narkotyków), ale również z wprowadzeniem problematyki walki z przestępczością do dyskursu politycznego. Doniosłą rolę w zaludnieniu placówek penitencjarnych odegrała presja ze strony władzy państwowej na instytucje niższego szczebla. W okresie tym Minister Sprawiedliwości, pełniąc jednocześnie funkcję Prokuratora Generalnego, zalecał prokuratorom częstsze występowanie do sądów o stosowanie tymczasowego aresztowania wobec podejrzanych, co w stosunkowo krótkim czasie doprowadziło do znacznego wzrostu liczby zatrzymanych i ich procentowego udziału w ogólnej populacji osadzonych⁸.

8 Praktyka ta została zakwestionowana przez Trybunał Konstytucyjny dopiero 24 października 2007 roku przez Trybunał Konstytucyjny (Klaus et al., 2013, s. 314). Do 30 marca 2010 roku funkcje Ministra Sprawiedliwości i Prokuratora Generalnego pozostały łączne, co było już wówczas ewenementem w skali europejskiej. Warto w tym kontekście przypomnieć,

W tym samym okresie wprowadzono też m.in. instytucję sądów 24-godzinnych, dających sądom możliwość osądzania aresztantów w trybie natychmiastowym i automatyczną zamianę aresztu tymczasowego na karę pozbawienia wolności, co w dalszej konsekwencji przyczyniło się do problemu przeludnienia więzień i konieczności dalszej rozbudowy infrastruktury więziennej, charakterystycznej dla państw o punitywnej polityce karnej.

Za modelem represyjnym może przemawiać szereg czynników. Do najważniejszych z nich zaliczyć można zwłaszcza niskie poczucie bezpieczeństwa wg. opinii publicznej i jej negatywny stosunek do poszczególnych typów przestępstw, negatywną ocenę opłacalności funkcjonowania systemu penalnego w jego obecnym kształcie, a przede wszystkim wysokie wskaźniki przestępczości. Analiza tych czynników w warunkach polskich może jednak wprowadzać poznawczy dysonans. Badania opinii publicznej sugerują bowiem wyraźny

że po ponownym objęciu władzy przez rząd prawicowy, pod koniec 2015 roku urzędy te zostały ponownie połączone.

spadek poczucia zagrożenia wśród Polaków w ostatnich latach. Dotyczy to zarówno opinii na temat poziomu bezpieczeństwa w kraju ogółem, jak również indywidualnego poczucia zagrożenia i indywidualnych doświadczeń wiktylizacji (zob. Centrum Badania Opinii Społecznej, 2016). Co więcej, wskazują, że część społeczeństwa dostrzega niską efektywność obecnego modelu i jest gotowa na zmianę kursu polityki karnej w kierunku bardziej liberalnym – przynajmniej w odniesieniu do przestępstw o relatywnie niskim poziomie szkodliwości społecznej (Jaroch, 2012). Stosunek społeczeństwa do polityki karnej jest jednak silnie zróżnicowany, zwłaszcza ze względu na poziom wykształcenia. Zwolennikami modelu liberalizującego są zazwyczaj osoby o wykształceniu wyższym, nie pozostający w kręgach władzy, lecz związane ze środowiskiem naukowym. Z kolei zwolennikami modelu represyjnego, którego istotą jest raczej ukaranie przestępcy i zadośćuczynienie pokrzywdzonemu niż jego reintegracja społeczna (będąca ideałem w paradygmacie liberalnym) są osoby mniej wykształcone i o mniejszych skłonnościach do myślenia kategoriami społecznymi, czyli *de facto* większość społeczeństwa (Hołyst, 2007a, ss. 142–143; Błachut *et al.*, 2004). Innymi słowy, pożądany przez społeczeństwo kształt polityki karnej jest kwestią sporną, w której – choć obecne są tendencje liberalne – przeważa stanowisko represyjne, które kształtuje się niezależnie od poczucia bezpieczeństwa.

Argumentem podnoszonym od lat w debatach na temat polityki karnej państwa jest kwestia wysokich kosztów generowanych przez system karny, a zwłaszcza – karę pozbawienia wolności. Jej stosowanie wiąże się z koniecznością zapewnienia wyżywienia dla osób skazanych, opieki medycznej, środków higienicznych, odzieży, wyposażenia placówek, utrzymywaniem personelu, a także kosztami budowy i eksploatacji infrastruktury

więziennej. Dane Eurostatu wskazują, że Polska zajmuje drugie miejsce w Unii Europejskiej pod względem zrelatywizowanych wydatków z budżetu państwa⁹ przeznaczonych na funkcjonowanie systemu penitencjarnego (*Government expenditure on public order and safety*, 2014)¹⁰. W 2015 roku Skarb Państwa przeznaczył na działalność systemu penitencjarnego ponad 2,7 miliarda złotych (*Roczna informacja statystyczna za rok 2015*, s. 75). Miesięczny koszt utrzymania jednego skazanego wyniósł średnio 3037 zł, zaś w skali roku kształtował się na poziomie 36 443 zł. Warto podkreślić przy tym, że 55% osób odbywających wyroki pozbawienia wolności w polskich więzieniach to recydywiści (tamże). Tym samym ponad połowa kosztów utrzymania skazanych dotyczy osób powracających do zakładów karnych po wcześniejszych wyrokach. Można więc przypuszczać, że środki te są wykorzystywane w sposób nieefektywny.

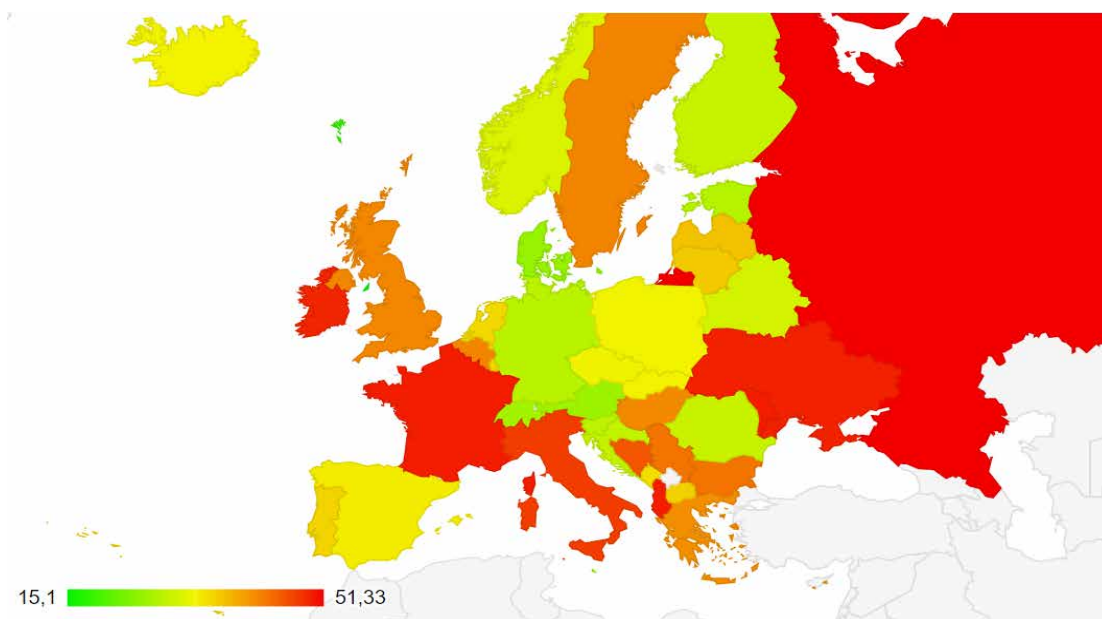
Liczba przestępstw stwierdzonych spada natomiast w Polsce systematycznie już od 2004 roku. Dotyczy to szczególnie groźnych przestępstw przeciwko zdrowiu, takich jak zgwałcenia, zabójstwa czy rozboje (zob. Jaroch, 2012; Szymanowski, 2012). Polska jest też od wielu lat zaliczana do grupy krajów o stosunkowo niskim poziomie przestępczości. W 2015 roku zajmowała pod tym względem ¹¹. pozycję wśród krajów UE ze wskaźnikiem przestępczości o wartości 32,9911.

9 Jest to procentowy udział tych wydatków w całkowitym budżecie państwa.

10 Polska należy też do czołówki państw o największych łącznych wydatkach na funkcjonowanie służb bezpieczeństwa publicznego (policja, sądownictwo, instytucje karne). W 2014 roku stanowiły one ponad 5% całkowitych wydatków Skarbu Państwa (*Government expenditure on public order and safety*, 2014).

11 Dane pochodzą z bazy: http://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2015&region=150 (dostęp: 30.01.2017).

Ryc. 1. Wskaźnik przestępczości w krajach europejskich w 2015 roku.

Źródło: http://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2015&region=150 (dostęp: 30.01.2017).

W krajach o największym nasileniu przestępczości – Francji, Irlandii, Włoszech – zarejestrowano w tym czasie blisko 50,0 przestępstw na 100 tys. mieszkańców, zaś wśród krajów o najmniejszym nasileniu – Danii, Austrii, Estonii, Niemczech czy Słowenii – wskaźnik ten kształtował się na poziomie 25,7–28,5. Do drugiej grupy jest więc Polsce znacznie bliżej niż do czołówki krajów o największym zagrożeniu przestępczością.

Statystyki te wskazują, że wskaźniki przestępczości i prizonizacji w Polsce nie pokrywają się. Podczas gdy skala przestępczości w Polsce na tle innych krajów UE jest stosunkowo niska, a nadto od ponad dekady charakteryzuje ją tendencja spadkowa, częstotliwość stosowania izolacyjnej kary pozbawienia wolności znacznie przewyższa jej aplikację w innych państwach Wspólnoty. Oznacza to, że wynika ona nie tyle ze szczególnego rozpowszechnienia przestępczości i realnego zagrożenia wiktyfikacją, co

ma raczej związek z funkcjonującym w Polsce modelem polityki karnej. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę, że gdy w latach 2004–2008 liczba rejestrowanych przestępstw wyraźnie spadała, liczba osadzonych nadal dynamicznie rosła, co zbiegło się w czasie z rządami prawicy, wyraźnie zaostrzającej kurs polityki karnej. Uznaje się natomiast, że obserwowany w ostatnich latach (zwł. w okresie 2013–15) wyraźny spadek liczby osadzonych (pomimo którego Polska wciąż pozostaje w „punitywnej czołówce” krajów UE-28) jest w głównej mierze związany z dyrektywami unijnymi dotyczącymi humanitaryzacji warunków odbywania kary pozbawienia wolności, która w naszym kraju oznaczała konieczność rozwiązania towarzyszącego rodzimemu więziennictwu od ponad dekady problemu przeludnienia więzień (por. Klaus *et al.*, 2013, s. 316).

Pomimo tendencji liberalizacyjnej w polityce karnej Unii Europejskiej, zmierzającej

w stronę zmniejszania skali orzekania kary pozbawienia wolności i wprowadzania w jej miejsce alternatywnych środków karnych, jak probacja, kara grzywny, prace społeczne czy mediacje, wydaje się, że nie ma ona większych szans utrzymania się w Polsce w najbliższych latach. Wprowadzony w 1997 roku kodeks karny miał stanowić krok milowy w stronę liberalizacji prawa karnego i – co ciekawe – jako liberalny jest nadal postrzegany. Cechą charakterystyczną polskiego wymiaru sprawiedliwości jest jednak, że choć sama ustawa nie wymaga od sądownictwa szczególnej restrykcyjności i konserwatyizmu, realizowana polityka penalna ma *de facto* charakter represyjny (Jaroch, 2012). W latach 2010–2015 jedynie co trzecia karana przez polskie sądy osoba nie została ukarana karą pozbawienia wolności (bezwzględną lub w zawieszeniu) (zob. *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2015 roku*). Skala jej orzekania może być zwłaszcza dyskusyjna, jeśli przyjrzeć się niektórym kategoriom przestępców kierowanych do więzień. Pośród nich liczną grupę stanowią sprawcy przestępstw drobnych (np. kradzieże kieszonkowe), przypadkowych, bądź też nieświadczących o ich wysokim stopniu demoralizacji, a tym samym nie wymagających tak ostrej reakcji. Są to też często np. osoby, które nie uiszczyły grzywny i w odbywają karę zastępczą, co jest niekorzystne zarówno dla samego skazanego, jak i dla państwa, do którego budżetu nie wpływa grzywna, a nadto musi ponosić koszty utrzymywania więźnia. Podobna sytuacja dotyczy osób uchylających się od płacenia alimentów, które przebywając w więzieniu niejednokrotnie nadal nie pracują i w związku z tym nadal też nie wywiązują się z obowiązku alimentacyjnego (Badowska-Hodyr, Świerad, 2009, s. 265)¹². Co szczególnie

¹² Swego czasu szeroko dyskutowanym przykładem tej praktyki było również kierowanie do zakładów karnych tzw. „pijanych rowerzystów”. Stan ten zmienił

symptomatyczne dla polskiej polityki karnej, sankcje wobec przestępców „alimentacyjnych” mają w najbliższym czasie zostać wyraźnie zaostrzone – zgodnie z zapowiedzią obecnego Ministra Sprawiedliwości, będą oni kierowani do więzienia już po 3 miesiącach nieuiszczenia opłat¹³. Kwestią otwartą pozostaje natomiast na ile izolacja od społeczeństwa może w przypadku tych przestępców być skuteczną w egzekwowaniu zaległych opłat.

Krytyka izolacyjnej kary pozbawienia wolności

Tocząca się od wielu lat w środowiskach teoretyków i praktyków resocjalizacji debata na temat „sensu i bezsensu kary pozbawienia wolności” (Machel, 2006) ma *de facto* charakter globalny. Początek sporom o efektywność więzienia dały badania Roberta Martinsona (1974), który po przeprowadzeniu analizy wskaźników recydywy wśród więźniów uczestniczących w rozmaitych programach rehabilitacji społecznej i skazanych niebiorących w nich udziału skonstatował, że „nic nie działa” (*the ‘nothing works’ concept*). Martinson nie stwierdził żadnych istotnych różnic między obiema grupami pod względem powrotności do aktywności przestępczej po wyjściu na wolność. Uznano, że niezależnie od tego, czy skazani w trakcie pobytu w placówce resocjalizacyjnej będą kontynuowali edukację, podejmą pracę lub będą podnosić swoje kwalifikacje zawodowe, przejdą terapię, będą uczestniczyć w zajęciach kulturalno-oświatowych lub nie będą w tym czasie robić nic konstruktywnego, efekt końcowy będzie zawsze taki sam – znaczna część i tak powróci do przestępstwa (Martinson,

się jednak od początku 2014 roku, gdy ogłoszono amnestię dla więźniów przebywających w zakładach karnych ze względu na prowadzenie roweru w stanie nietrzeźwości.

¹³ Wypowiedź Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 września 2016.

1974, s.223; por. Day *et al.*, 2004, s. 266). Co ciekawe stanowisko to stało się argumentem zarówno dla krytyków, jak i zwolenników stosowania kary pozbawienia wolności.

Środowisko akademickie jest w swoich ocenach obecnego modelu polityki karnej oraz towarzyszącego jej systemu resocjalizacyjnego silnie podzielone. Pojawiają się stanowiska umiarkowane, zgodnie z którymi tam, gdzie istnieje taka możliwość, należy zastępować karę pozbawienia wolności innymi, bardziej humanitarnymi środkami i ograniczyć jej stosowanie do najgroźniejszych przestępców (np. przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu) lub sprawców czynów o szczególnej społecznej szkodliwości (np. poważniejsze przestępstwa gospodarcze czy przeciwko ekologii i środowisku). Istotą sporu o karę izolacji więziennej jest jednak silne zabarwienie ideologiczne, co lokuje w jego centrum nie tylko argumenty racjonalne, ale również odwołania do moralności. Panorama poglądów na temat tego, jak powinna wyglądać polityka karna i jak powinna przebiegać resocjalizacja przestępców w Polsce rozciąga się zatem od wynoszenia kary pozbawienia wolności do rangi najlepszego sposobu walki z przestępczością oraz jedynego słusznego środka oddziaływania na osobę przestępcy jako zasługującego na karę i społeczną degradację, aż do przekonania, że prawo karne w rękach administracji państwowej jest społecznym reliktem i należy je oddać w ręce społeczności lokalnej, zaś kara pozbawienia wolności powinna być całkowicie zniesiona jako niehumanitarna i marginalizująca (zob. Błachut *et al.*, 2004; por. Robinson, Crow, 2009, ss. 10–13). Tak zwolennicy, jak i sceptycy izolacji społecznej przestępców mają przy tym dostatecznie długie listy argumentów „za” i „przeciw”, by sądzić, że spór ten nie zostanie w perspektywie najbliższych lat (o ile kiedykolwiek) rozwiązany w sposób powszechnie satysfakcjonujący (Kacprzak, Kudlińska, 2014, s. 29). Poniżej poruszam najważniejsze

argumenty krytyczne wobec obecnie funkcjonującego systemu resocjalizacyjnego.

Na gruncie polskim krytyka obejmuje przede wszystkim takie zagadnienia, jak (Urban 1997, ss.134–140, za: Machel, 2003, s. 39): instytucjonalizujący i prizonizujący charakter kary izolacji więziennej, organizację na wzór instytucji totalnej, nieefektywność stosowanych oddziaływań i ich nieadekwatność do norm funkcjonowania we współczesnych społeczeństwach, brak podejścia indywidualistycznego do skazanych, konsekwencje społeczno-ekonomiczne ponoszone przez skazanych i ich rodziny. Problemy te mają jednak charakter globalny i pojawiają się wszędzie tam, gdzie funkcjonuje izolacja więzienna. Stąd też odwołania nie tylko do literatury polskiej.

Krytyka jakości i dostępności oddziaływań resocjalizacyjnych

Krytycy stosowania kary pozbawienia wolności zauważają, że podczas gdy resocjalizacja wymaga zindywidualizowanego podejścia, ponieważ więźniowie stanowią grupę wewnątrznie zróżnicowaną – pod względem wieku, sytuacji życiowej, materialnej, zdrowotnej, doświadczeń zawodowych, posiadanych zasobów, umiejętności, kompetencji, możliwości uzyskania wsparcia z zewnątrz czy nawet profilu zachowań przestępczych i przyczyn odbywania kary – stosowane oddziaływania są *de facto* silnie zestandaryzowane. W tym kontekście zwraca się uwagę, że w pracy ze skazanymi stosowane są przestarzałe metody wychowawcze. Być może nawet poważniejszym problemem jest niewielka skala uczestnictwa więźniów w tych oddziaływaniach. Podobnie bowiem, jak w innych krajach, do podstawowych środków resocjalizacyjnych zalicza się pracę skazanych, edukację, kursy aktywizacji zawodowej, oddziaływania terapeutyczne oraz zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe. Dane pokazują jednak, że możliwości udziału,

a niekiedy też zainteresowanie więźniów aktywnością w tych obszarach jest stosunkowo niskie. Skala bezrobocia w zakładach karnych od wielu lat przekracza 30%, przekraczając obecnie blisko trzykrotnie poziom bezrobocia w populacji ogólnej (*Roczna informacja statystyczna za rok 2015*, s. 25). Główną przyczyną jest brak dostatecznej liczby miejsc pracy (tamże, s. 29), choć w tym kontekście można spodziewać się poprawy w najbliższych latach ze względu na uruchomienie przez Ministerstwa Sprawiedliwości *Rządowego programu pracy więźniów*, przyjętego we grudniu 2016 roku przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴. Jednak mając na uwadze warunki, na jakich skazani mogą wykonywać pracę w trakcie odbywania kary – średnie wynagrodzenie poniżej minimalnej stawki krajowej¹⁵, odtwórczy, mało kreatywny charakter prac – można też mieć zastrzeżenia czy dostępne formy zatrudnienia spełniają swe resocjalizacyjne funkcje (zob. *Roczna informacja statystyczna za rok 2015*, s. 27; por. Maculan *et al.*, 2013, ss. 29–31; Hołyst, 2009, ss. 1402). Niewielu więźniów podczas odbywania kary decyduje się na podnoszenie wykształcenia, z kolei możliwości uczestniczenia w proponowanych szkoleniach, kursach i oddziaływaniach terapeutycznych są często ograniczone niewielką liczbą miejsc. Nadto, większość z tych oddziaływań nie obejmuje najczęściej osób z krótkimi wyrokami, choć statystycznie dominują one w populacji osadzonych (*Roczna informacja statystyczna za rok 2015*; Stanik, 2013; Klingemann *et al.*, 2008; Szymanowska, 2003).

14 Źródło: <https://ms.gov.pl/pl/informacje/news,8247,praca-wiezniow--ogloszenie-programu.html> (dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).

15 Średnia wysokość wynagrodzenia skazanych pracujących odpłatnie w 2015 roku wyniosła w analizowanym roku jedynie 1191,09 złotych (*Roczna informacja statystyczna za rok 2015*, s. 30), podczas gdy płaca minimalna na wolności wyniosła 1750 złotych (źródło: <http://wynagrodzenia.pl/gus> (dostęp w dniu 1 stycznia 2017)).

Instytucjonalizacja i proces prizonizacji

Krytycy kary pozbawienia wolności zwracają uwagę, że pobyt w więzieniu, choć zgodnie z założeniami ustawodawcy, ma służyć przywróceniu skazanego społeczeństwu, w rzeczywistości przystosowuje jednostkę do funkcjonowania w warunkach zamkniętej instytucji, którą rządzą zupełnie inne reguły niż na zewnątrz. Wynika to z odgórnej organizacji czasu i przestrzeni przez administrację więzienną i jej funkcjonariuszy, która może wykształcać w skazanych postawę bierności, w tym także prowadzić do wyuczonej bezradności (zob. Kudlińska, Kacprzak, 2011). Podobnie jak w innych instytucjach totalnych (zob. Goffman, 2011), kontakty osób przebywających w więzieniu są silnie ograniczone i – pomijając sporadyczne, odbywające się najczęściej w kontrolowanych warunkach kontakty z przedstawicielami świata zewnętrznego (na widzeniach, za pośrednictwem korespondencji lub rozmów telefonicznych) – sprowadzają się przede wszystkim do interakcji z innymi więźniami i personelem (tamże). W tym kontekście, podkreśla się, że procesowi przystosowywania się do życia w więzieniu towarzyszy asymilacja systemu aksjonormatywnego współosadzonych, z którymi spędza się większość czasu, czyli tzw. proces prizonizacji (Clemmer, 1940, za: Ciosek, 2001, s. 214; por. KołECKA, 2010). Istotą norm i wartości rządzących „drugim życiem więziennym”¹⁶ jest ich opozycja w stosunku do postaw i zachowań oczekiwanych przez personel więzienny i szerzej – przez społeczeństwo. Cechą charakterystyczną procesu prizonizacji jest w tym rozumieniu wzajemna demoralizacja skazanych, przejawiająca się w przejmowaniu od

16 W polskiej literaturze przyjęło się określać tym terminem zjawisko podkultury więziennej (zob. Przybyliński, 2005).

bardziej doświadczonych kryminalistów norm i wartości świata przestępczego¹⁷. Skazani przechodzą wtórną socjalizację, pod wpływem której niejednokrotnie zmieniają swój system wartości lub modyfikują go w kierunku postaw i zachowań aspołecznych, czemu sprzyjać może nie tylko internalizacja specyficznych reguł rządzących życiem więziennym, ale też np. zdobywanie lub pogłębianie wiedzy na temat skuteczniejszych metod prowadzenia działalności przestępczej po wyjściu. O zachodzeniu tego procesu świadczyć może m.in. zwiększenie aktywności przestępczej przez część osób opuszczających zakłady karne, w porównaniu z jej nasileniem sprzed okresu pobytu w placówce (zob. Farrington, 1999).

Więzenie jako instytucja totalna i deprywacja potrzeb skazanych

Argumentem podnoszonym przez krytyków izolacyjnej kary pozbawienia wolności w Polsce jest również kwestia warunków jej odbywania. Zakłady karne zorganizowane na kształt instytucji totalnych nie sprzyjają, zdaniem wielu specjalistów, resocjalizacji przestępców. O ile głównym celem resocjalizacji jest wymodelowanie osobowości skazanego w taki sposób, by po wyjściu na wolność chciał i potrafił funkcjonować w zgodzie ze społecznymi normami, o tyle zwraca się uwagę, że materialna i symboliczna izolacja od społeczeństwa (wygląd i sposób organizacji przestrzeni w placówkach [zob. Chomczyński, 2013; Foucault, 2009]) w rzeczywistości wpływa raczej negatywnie na osobowość więźnia i może prowadzić do autostygmatyzacji (Uggen *et al.*, 2011; Hołyst, 2009, s. 985).

Sprzyjać temu może charakterystyczna dla zamkniętych placówek resocjalizacyjnych silna deprywacja potrzeb psychicznych (np. potrzeba prywatności), fizycznych (np. kontaktów intymnych), społecznych (np. brak możliwości realizacji ról rodzinnych) i ekonomicznych (ograniczenie lub brak dochodów). Doświadczane w trakcie pobytu w więzieniu bariery w utrzymywaniu relacji z bliskimi czy dostępie do zatrudnienia mogą prowadzić do pogorszenia kondycji skazanych. Badania brytyjskie wykazały, że znaczna część populacji więziennej cierpi na różnego rodzaju zaburzenia psychiczne. Choć nie stwierdzono jednoznacznie czy były one obecne już w okresie poprzedzającym pobyt w zakładzie karnym, nie ulega wątpliwości, że silna deprywacja potrzeb może się do nich przyczyniać (Social Exclusion Unit, 2002).

Marginalizacja społeczna (byłych) więźniów

Bariery doświadczane w trakcie odbywania kary, w tym ograniczenie możliwości realizacji podstawowych ról społecznych (por. Żelazek, 2003, s. 74) skutkują niejednokrotnie pogorszeniem sytuacji w podstawowych wymiarach funkcjonowania społecznego – relacyjnym, zawodowym, materialnym. W związku z tym szczególne problemy skazanych wiążą się z okresem powrotu do społeczeństwa po opuszczeniu więzienia. Trudności z ponownym wejściem na rynek pracy (o ile skazany kiedykolwiek wcześniej pracował), odbudową osłabionych lub zerwanych relacji rodzinnych, oraz mogące się z nimi wiązać zła sytuacja materialna czy nawet bezdomność, należą w tym kontekście do problemów relatywnie często dotykających osób opuszczających zakłady karne (zob. np. *The vicious circle of social exclusion and crime*, 2012; Borzycki, Makkai, 2007; Houchin, 2005; Maruna, LeBel, 2003; Baldry, Maplestone, 2003; Travis *et al.*, 2001). Szacuje

się, że w populacji bezdomnych 1/3 stanowią osoby karane. W tej grupie znaczna część osób utraciła mieszkanie w trakcie odbywania kary, w związku z brakiem możliwości jego opłacania czy rozstaniem z partnerką lub partnerem. Niewielu byłych więźniów znajduje też stałą pracę, przez co często, nie licząc zasiłków z pomocy społecznej, są pozbawieni stałego źródła dochodu. Jeśli się to zaś udaje, zazwyczaj jest to praca na czarno, nisko płatna i nieperspektywiczna. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest przy tym relatywnie często niechęć pracodawców do zatrudniania byłych więźniów, na gruncie polskim dodatkowo wzmacniana przez funkcjonowanie Krajowego Rejestru Karnego, w którym istnieje możliwość sprawdzenia czy potencjalny pracownik jest osobą karaną (zob. Pierzynowska, 1997, ss. 143–146; por. Bushway, 2004). Warto przy tym podkreślić, że zwłaszcza w większych miastach stygmatyzacja byłych skazanych na rynku pracy obejmuje nie tylko sprawców poważniejszych przestępstw czy przeciwko mieniu (np. kradzieży), ale w gruncie rzeczy każdą osobą karaną, niezależnie od rodzaju przestępstwa, za sprawą którego trafił do więzienia (*Raport z badań jakościowych...*).

Konsekwencje kary pozbawienia wolności dla rodziny skazanego

Ze względu na ograniczony kontakt z bliskimi, osoby skazane niejednokrotnie zostają trwale wykluczone ze środowiska rodzinnego, które – o czym często się zapomina – również odczuwa negatywne skutki skazania (Martynowicz, 2011; Murray, 2007; Dyer, 2005; Boswell, Wedge, 2002; Nelson *et al.*, 1999; Morris, 1965). Po pierwsze liczne badania i analizy wskazują, że osoby trafiające do zakładów karnych są najczęściej tzw. głównymi żywicielami swoich rodzin (Glaze, Maruschak, 2008), zatem sytuacja osadzenia w większości przypadków wpływa niekorzystnie na sytuację finansową rodziny. Stąd też pojawia się konieczność

organizowania środków w inny sposób, np. podejmowania przez partnerki lub partnerów pracy na kilka etatów, przerywania edukacji i wejścia na rynek pracy przez dzieci, bądź też dążenia do zrekonstruowania struktury rodzinnej bez udziału skazanego. Po wtóre pobyt w zakładzie karnym stygmatyzuje, co dla samych więźniów tworzy dodatkowe bariery po opuszczeniu placówki (zob. Murray, 2005). Stygmat kryminalisty (jako stygmat plemieniny) może jednak obejmować również jego najbliższych (Goffman, 2007) i w sposób pośredni pogarszać ich relacje społeczne. Dzieci więźniów są postrzegane jako potencjalni złodzieje i izolowani od rówieśników przez ich rodziców (*Raport z badań jakościowych...*), mogą stawać się obiektem ostracyzmu społecznościowego (Boswell, Wedge, 2002), z kolei partnerki mogą być gorzej traktowane przez swoich pracodawców i środowiska sąsiedzkie (Morris, 1965). Zauważa się też, że sytuacja uwięzienia rodzica lub partnera prowadzi *de facto* do wytworzenia w dynamice życia rodzinnego mechanizmów charakterystycznych dla rodziny dysfunkcyjnej, tj. takiej, w której sytuacja jednego z członków sprzyja destrukcyjnie na funkcjonowanie pozostałych. Mimo to, sytuacja rodzinna osób stających przed wymiarem sprawiedliwości nie jest najczęściej w żaden sposób uwzględniana przy orzekaniu wyroku, a osoby aresztowane nie są rutynowo przepytywane na okoliczność posiadania dzieci (Simmons, 2000, s. 6).

Podsumowanie

Krytyka polityki karnej w Polsce odnosi się do samej instytucji kary pozbawienia wolności, sposobu jej wykonywania (funkcja korekcyjna *versus* funkcja represyjna) oraz polityki jej orzekania (Bulenda, Musidłowski, 2003, Wstęp). Istnieje wiele przesłanek na rzecz zmniejszania lub zastępowania kary pozbawienia wolności (na ile jest to możliwe) innymi formami kar i innymi środkami oddziaływania

¹⁷ Szczególne ryzyko prizonizacji dotyczy zwłaszcza skazanych młodocianych, więźniów długoterminowych oraz recydywistów, których poszczególne wyroki są przerywane krótkimi okresami przebywania na wolności (zob. Szymanowska, 2003, s. 65).

resocjalizacyjnego. Głosy środowiska naukowego zwracające uwagę na konieczność przeprowadzenia głębokiej reformy więziennictwa w Polsce nie są jednak – jak wskazuje Urban (1997, za: Machel, 2003, s. 39) – w dostatecznym stopniu respektowane i mają niewielką siłę oddziaływania. Dlatego też aplikacja postulowanych rozwiązań jest znikoma, bądź też dostosowywana do obecnego kształtu więziennictwa. Świadczyć to może zarówno o niewielkim zainteresowaniu władz państwowych kwestią resocjalizacji przestępców, rozumianą jako przywracanie ich społeczeństwu, jak również o niewielkim zaufaniu jakim darzą środowisko naukowe, przynajmniej w tej kwestii.

Z drugiej strony przestępczość jest wciąż aktualnym tematem w dyskursie politycznym i stanowi ważne narzędzie w rękach decydentów. Mimo że wskaźniki przestępczości wskazują na jej wyraźną tendencję spadkową już od 2007 roku, a poczucie bezpieczeństwa wśród Polaków systematycznie rośnie, wydaje się, że zjawisko to należy do grupy tych, które nigdy nie znikną z obszaru zainteresowania polityków, ponieważ jest to temat angażujący społeczną wyobraźnię, łatwy w odbiorze i podatny na manipulację (zob. Jewkes, 2010). Szczególną uwagę należy zwrócić przy tym na wyraźną rozbieżność między postulatami zwolenników zmniejszenia częstotliwości stosowania kary pozbawienia wolności a oczekiwaniami społeczeństwa odnośnie mechanizmów formalnoprawnej reakcji na popełniane przestępstwa (Bulenda, Musidłowski, 2003, Wstęp). Opinia publiczna jest przede wszystkim zainteresowana poczuciem bezpieczeństwa i sprawiedliwości, a zatem tym także, by przestępcy, zwłaszcza (faktycznie lub potencjalnie) niebezpieczni byli od reszty społeczeństwa izolowani oraz by za swoje czyny ponosili zasłużone konsekwencje (Błachut *et al.*, 2004). Kwestia ich ponownego włączenia do życia społecznego znajduje się

raczej na dalszym planie. Do oczekiwań tych niejednokrotnie odnoszą się środowiska elit politycznych, propagując hasła walki z przestępczością, prowadzenie polityki „zero tolerancji” itd. (por. Wacquant, 2009). Sam polski kodeks karny, jak wspomniano, jest wprawdzie uznawany za jeden z bardziej liberalnych w Europie, sądy wykazują jednak tendencję do szczególnie częstego stosowania kary pozbawienia wolności, co zważywszy na stosunek opinii publicznej do przestępczości spotyka się ze społecznym przyzwoleniem. Dzieje się tak niezależnie od tego, że praktyki te mogą godzić w zasadę racjonalności, zwłaszcza w kontekście współcześnie dostrzeganych i powszechnie znanych problemów więziennictwa (Machel, 2009, s. 149).

Analizy doświadczeń polityki karnej w Polsce i zagranicą (zob. Jaroch, 2012) wskazują, że rygoryzm i surowość stosowanych środków karnych nie prowadzą do zmniejszenia skali przestępczości. Poza tym skala przestępczości nie przekłada się również bezpośrednio na skalę prizonizacji, co oznacza, że skala stosowania kary pozbawienia wolności jest raczej zależna od wdrażanego modelu polityki karnej danego państwa. Pomimo ogólnej dyrektywy dotyczącej orzekania kar względem sprawców przestępstw, mówiącej o pierwszeństwie kar izolacyjnych nad karami izolacyjnymi, w Polsce zdecydowanie dominują te ostatnie. Tendencja ta występuje niezależnie od tego, że istnieje szereg przesłanek stanowiących, że jest to praktyka niekorzystna, kosztowna zarówno w wymiarze społecznym i ekonomicznym, a nadto wytwarzająca niesprzyjające warunki resocjalizacji przestępców.

Na tle pozostałych państw Unii Europejskiej Polska zdecydowanie wyróżnia się pod względem punitowności, należąc do ścisłej europejskiej czołówki państw najchętniej stosujących restrykcyjne formy karania przestępców. Kierunek ten przejawia się jednak nie tylko

w samym modelu polityki karnej, ale również rozwiązaniach z zakresu polityki społecznej. Problematyka resocjalizacji i reintegracji społecznej przestępców stanowi współcześnie jedno z kluczowych zagadnień nie tylko polityki karnej, ale też polityki społecznej Unii Europejskiej i na gruncie polskim były i są obecne regulacje prawne, strategie, programy czy rekomendacje (np. ustawa o Funduszu Pomocy Ofiarom Przestępstw i Pomocy Postpenitencjarnej, ustawa o pomocy społecznej, Narodowa Strategia Spójności Społecznej) wskazujące potrzebę wspierania (byłych) więźniów w procesie reintegracji społecznej i stwarzające ku temu stosowne narzędzia. Już pobieżna lektura rodzimej literatury poświęconej tej samej problematyce dostarcza jednak zgoła odmiennego obrazu działań z zakresu polityki społecznej, których *grupą targetową* są aktualni i byli więźniowie, jak i polskiego systemu resocjalizacyjnego. Systemu od wielu lat krytykowanego jako mało efektywnego w kontekście profilaktyki przestępczej, marginalizującego w obszarach: relacyjnym, zawodowym, edukacyjnym, dochodowym, mieszkaniowym (a więc wszystkich najważniejszych obszarach funkcjonowania społecznego) i w wielu aspektach opresyjnego. ☹

Andrzej Kacprzak – asystent w Katedrze Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej Uniwersytetu Łódzkiego, absolwent socjologii. Jest autorem kilkunastu artykułów naukowych w czasopismach naukowych i monografiach oraz współautorem monografii *Praca socjalna z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami*. Specjalizuje się w socjologii dewiacji i kontroli społecznej, socjologii kryminalistycznej, kryminologii oraz badaniach z zastosowaniem metody biograficznej. Jego główne zainteresowania badawcze obejmują problematykę wykluczenia społecznego, przestępczości, resocjalizacji i reintegracji społecznej przestępców i osób uzależnionych.

Afiliacja:

Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej, Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki
ul. Rewolucji 1905 r. nr 41
90-214 Łódź
e-mail: andrzej_kacprzak@interia.pl

Bibliografia

- Aebi, M., Tiago, M., Burkhardt, C. (2015). *Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE I – Prison Populations Survey 2014* (http://wp.unil.ch/space/files/2016/05/SPACE-I-2014-Report_final.1.pdf; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Badowska-Hodyr, M. i Świerad, A. (2009). System dozoru elektronicznego (SDE) alternatywą kary pozbawienia wolności – próba oceny. W: F. Kozaczuk (red.), *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, (ss. 259–267). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Baldry, E., Maplestone, P. (2003). Barriers to social and economic inclusion for those leaving prison, *Human Rights Defender*, V. 12, No 1, 24–26.
- Błachut, J., Gaberle, A., Krajewski, K. (2004). *Kryminologia*, Gdańsk: Arche s.c.
- Borzycki, M., Makkai, T. (2007). *Prisoner reintegration post – release*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Boswell, G., Wedge, P. (2002). *Imprisoned fathers and their children*, London: Jessica Kingsley Publishers Ltd.
- Bulenda, T., Musidłowski, R. (2003). *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*. Warszawa: WEMA.
- Bushway, S. (2004). Labor market effects of permitting employer access to criminal history records, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Special Issue on Economics and Crime, vol. 20, 276–291.
- Centrum Badania Opinii Społecznej. (2016). *Opinie o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością*. (http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_061_16.PDF; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).

- Chomczyński, P. (2013). *Architektura przymusu* (<https://depot.ceon.pl/handle/123456789/3253>; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Ciosek, M. (2001). *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowe PWN.
- Cohen, A.K., Short, J.F. Jr. (1961). Juvenile delinquency. W: R.K. Merton, R.A. Nisbet (eds.), *Contemporary Social Problems*. New York: Harcourt, Brace and World, Inc.
- Day, A., Tucker, K., Howells, K. (2004). Coerced offender rehabilitation – a defensible practice?, *Psychology, Crime and Law*, 10/3, 259–269.
- Dyer, W. (2005). Prison, fathers and identity: a theory of how incarceration affects men's paternal identity, *Men's Studies Press*, Vol 3, No 3, 201–219.
- Farrington, D. (1999). *Cambridge Study in Delinquent Development*. Inter-university Consortium for Political and Social Research (<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/103946NCJRS.pdf>; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Filar, M. (2014). Współczesne kultury penalne. W: M. Filar, S. Utrat-Milecki (red.), *Kulturowe uwarunkowania polityki kryminalnej*, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Foucault M. (2009). *Nadzorować i karać, Narodziny więzienia*, Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Glaze, L., Maruschak, L. (2008). *Parents in prison and their minor children*. Washington, D.C.: Bureau of Justice Statistics.
- Goffman, E. (2007). *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Goffman, E. (2011). *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Government expenditure on public order and safety 2014* (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_public_order_and_safety; dostęp w dniu 31 grudnia 2016).
- Hołyst, B. (2007a). *Socjologia kryminalistyczna*. Tom 1, Warszawa: Lexis Nexis.
- Hołyst, B. (2007b). *Socjologia kryminalistyczna*. Tom 2, Warszawa: Lexis Nexis.
- Hołyst, B. (2009). *Kryminologia*. Warszawa: Lexis Nexis.
- Hołyst, B. (2013). *Zagrożenia ładu społecznego*. Tom 1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Houchin, R. (2005). *Social Exclusion and Imprisonment in Scotland*, Glasgow: Glasgow Caledonian University.
- Jaroch, W. (2012). Polityka karna – strategia punityw- na czy liberalna?, *Studia Prawnoustrojowe*, nr 15 (http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Prawnoustrojowe-r2012-t-n15-s49-61.pdf; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Jewkes, Y. (2010). *Media i przestępczość*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kacprzak, A., Kudlińska, I. (2014). *Praca socjalna z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Kaczmarek, T. (2014). Wpływ osobowości sędziego na wymiar kary (na marginesie badań psychospołecznych uwarunkowań decyzji sędziego w sprawie wymiaru kary), W: M. Filar, S. Utrat-Milecki (red.), *Kulturowe uwarunkowania polityki kryminalnej*, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Kitsuse, J., Ciquorel, A.V. (1963). A note on the uses of official statistics, *Social Problems*, Vol.11, No.2 (Autumn), University of California Press, 131–139.
- Klaus, W., Rzeplińska, I., Woźniakowska-Fajst, D. (2013). Społeczny odbiór przestępczości, W: K. Buczkowski, B. Czarnecka-Działuk, W. Klaus i in., *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*. Warszawa: Wyd. Akademickie Sedno.
- Klingemann, J.I., Miturska, E., Moskalewicz, J. (2008). Życie po opuszczeniu zakładu karnego: readaptacja społeczna kobiet uzależnionych od narkotyków w Polsce, *Alkoholizm i Narkomania*, T. 21, nr 2/2008, Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychiatryczne, Instytut Psychiatrii i Neurologii, ss. 111–134.
- Kołecka M. (2010). Prizonizacja w dotychczasowych badaniach, W: S. Bębas (red.), *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, Radom: Wydawnictwo WSH.
- Kudlińska, I., Kacprzak, A. (2011). Profesjonalna praca socjalna wobec problemu społecznej bierności i bezradności klientów instytucji pomocowych, W: K. Piątek, K. Szymańska-Zybertowicz (red.), *Profesjonalna praca socjalna. Nowy paradygmat czy niedokończone zadanie?* (ss. 89–106), Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT.
- Machel, H. (2003). *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: Arche s.c.
- Machel, H. (2006). *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*. Kraków: Impuls.
- Machel, H. (2009). Czy istnieje alternatywa dla resocjalizacji penitencjarnej? W: F. Kozaczuk (red.), *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Maculan, A., Ronco, D., Vianello, F. (2013). *Prison in Europe: overview and trends*, European Prison Observatory. Detention conditions in the European Union (<http://www.prisonobservatory.org/upload/PrisoninEuropeOverviewandtrends.pdf>; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Martinson, R. (1974). What works? Questions and answers about prison reform, *The Public Interest*, 35, pp. 22–54 (http://www.pbpp.pa.gov/research_statistics/Documents/Martinson-What%20Works%201974.pdf; dostęp w dniu 31 grudnia 2016).
- Martynowicz, A. (2011). *Sytuacja dzieci, których rodzice odbywają karę pozbawienia wolności*. The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre.
- Maruna, S., LeBel, T. (2003). Welcome home? Examining the “re-entry court” concept from a strengths-based perspective, *Western Criminological Review*, 4/2, 91–107.
- Morris, P. (1965). *Prisoners and their families*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Murray, J. (2005). The effects of imprisonment on families and children of prisoners, W: A. Liebling, S. Maruna (eds.), *The effects of imprisonment*, Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Murray, J. (2007). *The cycle of punishment. Social exclusion of prisoners and their children*. Criminology & Criminal Justice, SAGE Publications.
- Nelson, M., Deess, P., Allen, C. (1999). *The First Month out. Post-Incarceration Experiences in New York City*, Vara Institute of Justice.
- Pierzynowska, K. (1997). *Naznaczające Funkcje Rejestru Skazanych*. W: J. Kwaśniewski (red.), *Kontrola społeczna procesów marginalizacji*, Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej, Warszawa: Wydawnictwo Interart.
- Piątek, M. (2007). *Systemy penitencjarne państw skandynawskich na tle polityki kryminalnej, karnej i penitencjarnej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Przybyliński, S. (2005). *Podkultura więzienna. Wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*. Kraków: Impuls.
- Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2014 roku*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (<https://bip.mswia.gov.pl/bip/raport-o-stanie-bezpie/18405,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa.html>; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Raport z badań jakościowych na temat programu badawczo-szkoleniowego dotyczącego aktywizacji zawodowej i społecznej więźniów*, Projekt „Proces aktywizacji zawodowej i społecznej byłych więźniów” (http://www.zmiananalepsze.com.pl/Raport_badania_jakosciowe.pdf; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Robinson, G., Crow, I. (2009). *Offender rehabilitation. Theory, research and practice*. London: SAGE.
- Roczna informacja statystyczna za rok 2015*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa (<http://sw.gov.pl/Data/Files/001c169lidz/rok-2013.pdf>; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Simmons, Ch.W. (2000). *Children of incarcerated parents*. California Research Bureau Note Vol.7, No.2
- Smith, P.S., Ugelvik, T. (2017). Punishment and Welfare in Scandinavia. W: P.S. Smith, T. Ugelvik (eds.),

- Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice: Embraced By the Welfare State?*. Palgrave Macmillan.
- Social Exclusion Unit. (2002). *Reducing re-offending by ex-prisoners. Report by the Social Exclusion Unit*. Office of the Deputy Prime Minister, London.
- Szymanowska, A. (2003). *Więzienie i co dalej?*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Szymanowski, T. (2012). *Przestępczość i polityka karna w Polsce: W świetle faktów i opinii społeczeństwa w okresie transformacji*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- The vicious circle of social exclusion and crime: Ireland's Disproportionate Punishment of the Poor* (2012), Irish Penal Report Trust Position Paper: January 2012 (http://www.iprt.ie/files/Position_Paper_FINAL.pdf; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Travis, J., Solomon, A.L., Waul, M. (2001). *From prison to home. The dimensions and consequences of prisoner re-entry*. Washington: Urban Institute Justice Policy Centre (http://research.urban.org/UploadedPDF/from_prison_to_home.pdf; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Uggen, C., Manza, J., Behrens, A. (2011). 'Less than the average citizen': stigma, role transition and the civic reintegration of convicted felons. W: S. Maruna, R. Immarigeon (eds.), *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration*, London-New York: Routledge.
- Utrat-Milecki, S. (2013). Wokół reformy prawa karnego. Indywidualizacja kary w prawie karnym materialnym – szkic penologiczny. W: A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełaczna, P. Wiktorska (red.), *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Wacquant, L. (2009). *Więzienia nędzy*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Prasa.
- Work, education and treatment in Swedish Prisons. A study of occupational activities for inmates* (2015), English summary of Brå Report 2015, The Swedish National Council for Crime Prevention (https://www.bra.se/download/18.31d7ffa1504bbffa065d06/1448970661178/2015_20_Work,+training+a+nd+treatment+in+Swedish+prison_r.pdf; dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- Żelazek, J. (2003). Kara pozbawienia wolności w doświadczeniach więźniów; próba sformułowania projektującej definicji kary pozbawienia wolności. W: J. Kwaśniewski (red.), *Badania problemów społecznych*, Warszawa: IPSiR UW.

Źródła internetowe:

- http://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2015&region=150 (dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- <http://wynagrodzenia.pl/gus> (dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).
- <https://ms.gov.pl/pl/informacje/news.8247,praca-wiezniow--ogloszenie-programu.html> (dostęp w dniu 31 grudnia 2016 roku).

Imprisonment and Its (Dis)functions. Critique of Polish Penal Policy and Resocialization Model by Academics

Abstract

Imprisonment and *resocialization* process which is undertaken in order to 'rehabilitate' offenders has been the subject of academic discussion for years. The issue of penalizing criminal offences, prison institutions, as well as completing the goals of *resocialization* system is undertaken by not only criminologists or lawyers but also economists, psychologists, pedagogists, sociologists and even medics. Each of the mentioned disciplines indicates both, positive and negative effects of imprisonment and the span of presented ideas is firmly broad. Some specialists tend to see imprisonment as the only effective and possible social reaction to crime, others indicate that social integration is impossible by means of social isolation. Since over decade Poland has now been among the European Union countries with the highest imprisonment indexes. This is why the case of imprisonment and functioning of *resocialization* system is important and is often commented by academics. The aim of this article is to indicate the most important arguments concerning the issue of imprisonment in the specific climate of Polish penal policy and *resocialization* practice.

Keywords:

penal policy, resocialiation, prisoner rehabilitation system, social exclusion, social reintegration.